

ТОЛСТИХ А. Б.,

аспірант кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

НІКОЛЕНКО Л. М.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.24>

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Суб'єкти господарювання наділені різноманітними правами і обов'язками, дотримання і виконання яких гарантує належний розвиток господарської системи держави. Проблема захисту прав суб'єктів господарювання та підтримки правопорядку в сфері підприємництва залишається актуальною навіть в умовах епідемії коронавірусу та війни. Наразі ведення господарської діяльності в Україні здійснюється в критично обмеженому форматі, оскільки вся система економіки та господарювання перебуває в хиткому, невизначеному становищі. Страждає не тільки малий і середній, але й крупний бізнес, навіть ті підприємства, які завжди були найпотужнішими на ринку, зазнають колосального спаду виробництва і вимушено зупиняють свою роботу, а питання забезпечення захисту їх порушених прав лише загострюється.

Захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання гарантується на конституційному рівні. Метою такого захисту є відновлення порушених прав та інтересів або недопущення їх імовірного порушення. Закріплення на законодавчому рівні способів захисту дозволяє впливати на порушників господарського правопорядку та досягати зазначеної мети. Однак практика застосування відповідних норм права, а також загальне економічне становище диктують необхідність внесення певних коректив, що сприятимуть більш ефективному регулюванню специфічних за своєю суттю господарських правовідносин.

Загальновідомо, що вдосконалення нормативного регулювання будь-якої сфери правовідносин базується на якісному науковому дослідженні правової природи відповідного інституту. Тож дана робота присвячена вивченню правової природи захисту прав суб'єктів господарювання, – розкриваються поняття та значення, способи захисту прав суб'єктів господарювання, визначаються базові теоретичні засади такого захисту державними органами та самими суб'єктами господарювання у різних галузях і сферах, аналізуються нормативно-правові засади у сфері господарської діяльності щодо захисту прав суб'єктів господарювання.

Ключові слова: елементи захисту прав суб'єктів господарювання, форми захисту прав суб'єктів господарювання, способи захисту прав суб'єктів господарювання.

Tolstykh A. B. Nikolenko L. M. The legal nature of the protection of the rights of business entities

Business participants are endowed with various rights and obligations, the observance and implementation of which guarantee the proper development of the state's economic system. The problem of protecting the rights of business entities and maintaining law and order in the field of entrepreneurship remains relevant even in the conditions of the coronavirus epidemic and war. Currently, conducting economic activity in Ukraine is carried out in a critically limited format, since the entire system of economy and management is in a shaky, uncertain situation. Not only small and medium-sized businesses suffer, but also large businesses, even those enterprises that have always been the most powerful on the market, experience a colossal decline in production and are forced to stop their work, and the issue of ensuring the protection of their violated rights only worsens.

Protection of the rights of all subjects of ownership and management is guaranteed at the constitutional level. The purpose of such protection is to restore violated rights and interests or to prevent their alleged violation. Enshrining methods of protection at the legislative level allows to influence violators of economic law and order and achieve the specified purpose. However, the practice of applying the relevant legal norms, as well as the general economic situation, dictates the need to make certain adjustments that will contribute to more effective regulation of specific economic legal relations.

It is well known that the improvement of the normative regulation of any sphere of legal relations is based on a qualitative scientific study of the legal nature of the relevant institute. So this work is devoted to the study of the legal nature of the protection of the rights of economic entities: the concepts and meanings, the methods of protecting the rights of economic entities, the basic theoretical foundations of such protection by state bodies and economic entities themselves in various industries and spheres, the normative and legal principles in the field of economic activity regarding the protection of the rights of economic entities are analyzed.

Key words: *elements of protection of the rights of business entities, forms of protection of the rights of business entities, methods of protection of the rights of business entities.*

Вступ. Важливою умовою безперешкодного функціонування механізму забезпечення законності і правопорядку в сфері господарської діяльності є забезпечення захисту прав суб'єктів господарювання. В правовій системі України інститут захисту прав суб'єктів господарювання займає велику за обсягом нішу, певні особливості якої стали предметом даного дослідження.

Постановка завдання. Метою даної роботи є вивчення правової природи – сутності, значення та складових елементів захисту прав суб'єктів господарювання як міжгалузевого інституту господарського права та господарського процесуального права.

Результати дослідження. Необхідно зазначити, що вказана проблема досліджувалась в роботах багатьох науковців, таких як Деревянко Б. В., Мамутов В. К., Ніколенко Л.М., Туркот О. А., Подцерковний О.П., Прилуцька А. В., та інші. Проте, незважаючи на численні наукові опрацювання, залишається актуальним та затребуваним теоретичне закріплення правових засад захисту суб'єктів господарювання.

Відповідно до статті 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання [1]. В свою чергу, згідно зі статтею 20 Господарського Кодексу України, кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів шляхами, визначеними нормами чинного законодавства [2].

Існують різні підходи до визначення поняття «правовий захист». Певні автори вважають, що правовий захист передбачає видання правових норм, які встановлюють права та

обов'язки, порядок їх здійснення та захисту, а також безпосередньо діяльність суб'єктів зі здійснення своїх прав, і спеціальних органів – з попередження правопорушень та реалізації правових санкцій.

Інші стверджують, що правовий захист представляє собою систему заходів, спрямованих на забезпечення недоторканності права, його здійснення та ліквідацію його порушень.

Актуальною залишається позиція, відповідно до якої під захистом прав суб'єктів господарювання розуміють систему заходів (форм і способів діяльності), котрі здійснюються відповідно до закону як суб'єктом господарювання самостійно, так і через уповноважених осіб, і спрямованих на запобігання й усунення погроз порушення прав відповідних суб'єктів, усунення перешкод здійсненню цих прав, відновлення порушених прав і правового статусу та притягнення порушників до відповідальності [3, с. 59].

Механізм захисту прав суб'єктів господарювання складається з сукупності взаємопов'язаних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів та державних органів у ході їх правовідносин приводиться у відповідність до вимог і дозволів, які містяться в нормах права, і тим самим забезпечується захист законних прав суб'єктів [4, с. 49].

Правова природа – це сукупність тих особливостей, які відображають сутність конкретного явища і дають можливість відмежувати його від схожих правових явищ. Тож, щоб змістовно дослідити правову природу захисту прав суб'єктів господарювання, окрім визначення даного поняття, необхідно приділити увагу кожному з вищенаведених елементів.

По-перше, щодо правових засобів захисту, – їх можна розкрити через дві складових: матеріально-правову та процесуально-правову. У матеріально-правовому розумінні – це норми господарського права, якими визначено форми, способи і терміни відновлення порушених прав та інтересів, попередження таких порушень у майбутньому. У процесуально-правовому значенні це – діяльність, яка дозволяє досягти необхідного ефекту щодо захисту прав підприємців: відновлення можливості суб'єктів відносин діяти в межах їх прав, володіти, користуватися, розпоряджатися майном, вступати у відносини і користуватися результатами своєї діяльності.

По-друге, стосовно способів захисту прав суб'єктів господарювання: такі способи розглядаються науковцями як один із найважливіших важелів механізму господарювання, що має істотний вплив на ефективність господарської діяльності. Нормами частини 2 статті 20 Господарського кодексу України визначено 11 універсальних способів захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.

Зокрема, кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом:

- визнання наявності або відсутності прав;
- визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемляють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;
- відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- відшкодування збитків;
- застосування штрафних санкцій;
- застосування оперативного-господарських санкцій;
- застосування адміністративно-господарських санкцій;
- установлення, зміни і припинення господарських правовідносин;
- іншими способами, передбаченими законом [2].

Тож даний перелік не має вичерпного характеру і відповідна норма передбачає можливість застосування інших, передбачених законом, способів.

Навіть поверхневий аналіз наведених способів захисту показує, що їх роль і значення неоднакові – кожен спосіб захисту прав суб'єктів господарювання має свої особливості та різну функціонально-цільову спрямованість, проявляється по-різному в залежності від сфери використання, суб'єктного складу, характеру правопорушення, що має бути враховано особою, зацікавленою у їх застосуванні, судом та іншими уповноваженими органами. Тому нерідко проблематичним є вибір оптимального способу захисту порушеного права в певній ситуації, за допомогою якого можна запобігти, припинити, усунути порушення прав, відновити, а також компенсувати збитки, заподіяні їх порушенням [5, с. 23]

Також на теоретичному рівні існує підхід, за яким виділяють дві основних групи способів захисту, які можуть застосовуватися при порушенні будь-якого господарсько-правового договору незалежно від його класифікації, істотних умов та сфери використання:

- речово-правові – спрямовані на захист від безпосередньо неправомірного впливу будь-яких осіб;

- зобов'язально-правові – застосовуються, якщо мають зобов'язальні (наприклад договірні) відносини між власниками та особами, які необґрунтовано утримують майно [6, с. 9,14]

По-третє, форма захисту прав суб'єктів господарювання представляє собою визначений законодавством комплекс заходів, спрямованих на попередження або усунення наслідків порушення прав суб'єктів господарювання. В правовій літературі відсутній єдиний підхід до класифікації форм захисту прав підприємців. Найчастіше виділяють дві основні групи – юрисдикційні та неюрисдикційні форми захисту.

Визначальною ознакою юрисдикційної форми захисту є те, що порядок звернення до уповноважених судових чи адміністративних органів з метою застосування заходів захисту, а також процедура розгляду такого звернення та ухвалення рішення за його результатами конкретно регламентовані нормативно-правовими актами.

В той же час, чітке законодавче регулювання неюрисдикційної форми відсутнє, така форма захисту фактично полягає в застосуванні засобів протидії, що не заборонені законом та відповідають моральним та етичним суспільним нормам. Неюрисдикційну форму суб'єкт господарювання вживає здебільшого самостійно, не звертаючись до компетентних органів.

Однак, неюрисдикційна форма захисту може проявлятися не тільки через самозахист, а також передбачає можливість застосування різних способів захисту: досудового, третейського, нотаріального, медіації, звернення до таких установ, як: Міжнародний комерційний арбітраж, Антимонопольний комітет України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, та ін.

Висновки. Таким чином, правова природа захисту прав суб'єктів господарювання була розкрита через визначення його поняття та складових елементів, що дозволило досить змістовно дослідити відповідний правовий інститут. Аналіз існуючих наукових праць, а також законодавчих норм вказує на наявність певних прогалин в опрацюванні даного питання.

Зокрема, відсутня єдність у визначенні поняття «правовий захист суб'єктів господарювання», тож можна запропонувати узагальнений варіант такого змісту: це сукупність правових норм і заходів юридичного, примусового або організаційного характеру, спрямованих на запобігання порушень прав учасників господарської діяльності та усунення їх наслідків.

Також, невичерпність нормативно-визначених способів захисту прав суб'єктів підприємництва повинна сприяти більш якісному та повному захисту, однак на практиці призводить до неоднозначності у класифікації та ускладнень в обранні способів захисту прав. Тож видається доцільним закріпити на законодавчому рівні систему способів судового захисту, яка дозволить однозначно обирати певний спосіб при конкретному порушенні або оспорованні прав суб'єктів господарювання.

В цілому, інститут захисту прав суб'єктів господарювання є одним із базових інститутів господарського права та процесу, тож його вивчення та деталізація наукових опрацювань має безмежний потенціал і ніколи не втратить своєї актуальності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 13.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 20, 22.
3. Лаврін О. Захист прав суб'єктів господарювання, його форми та способи. *Підприємництво, господарство та право*. 2002. № 11. С. 59.
4. Знаменський Г.Л., Хахулін В.В., Щербина В.С. та ін. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. В. К Мамутова. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 688 с.
5. Ільків Н. В., Долинська М. С. та ін. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання : монографія. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с.
6. Дерев'янко Б. В., Туркот О. А., Прилуцька А. В. Захист прав суб'єктів господарювання : навчальний посібник; 3-є вид., переробл. і доповн. НАПрН України, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2022. 196 с.

